

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Een labirint van relaties en concepten

Verslag van

Relaties — Psychoanalytische beschouwingen [Utrecht 31 mei 2008]

RONNY VANDERMEEREN

De stichting Psychoanalytische Symposia Utrecht (PSU) vierde haar zilveren jubileum met de zorg en degelijkheid die ik er sinds jaren van ken. Dirkx doorliep in zijn openingswoord de evolutie die het symposium doormaakte. Daarbij wil de locatie wel eens veranderen maar blijft de formule onveranderd: één centraal thema wordt in drie lezingen door ervaren psychoanalytici uitgewerkt waarna de dag wordt afgesloten door een niet-analyticus met een vrije opdracht om deze thematiek vanuit een sociocultureel of filosofisch oogpunt te belichten. Een beproefd element van de succesformule zijn de regelmatige bijdragen door Belgische (vooral Vlaamse) analytici. Het is daarom spijtig dat het aantal Belgische deelnemers andermaal op één hand viel te tellen. Zelf heb ik hiervoor niet meteen een verklaring maar het symposium-thema deed mij alvast nadenken over de relatie noord-zuid en de rol van overdracht en tegenoverdracht daarin.

Stufkens richtte zich in zijn openingslezing op concepten als interne en externe object-relaties, erotische overdracht, overdrachts- en tegenoverdrachtsliefde. Met een aan Gabbard ontleend vignet illustreerde hij hoe de narcistische problematiek van de analyticus en diens lacunaire superego tot tegenoverdrachtsenactment en impasse in de behandeling kunnen leiden. Stufkens benoemde enkele valkuilen voor de behandelaar die kunnen leiden tot grensoverschrijdingen: bijvoorbeeld fantasieën over de veranderde relatie na het afsluiten van een analyse, wanneer de analyticus zich

laat verleiden om deel uit te blijven maken van de wereld van de analysant. De liefde voor het vak vergt dan ook permanente zelfreflectie en het in contact blijven met de eigen preoedipale wereld. Vanuit zijn kinderpsychotherapeutische praktijk ging De Volder met zijn reactie op Stufkens in op de situatie waarin er een basaal defect is in de mogelijkheden tot contact. Het gaat dan niet om overdracht en tegenoverdracht maar eerder om *impact*, een term die hij ontleent aan Michael Eigen die hiervoor zelf schatplichtig is aan Bion. Het betreft een ervaren van de realiteit dat niet kan worden verwerkt. Bij afwezigheid van het vermogen tot mentalisatie moeten non-verbale aspecten meer aandacht krijgen. De Volder beschreef de primitieve reactie op onlust, *freezing*, waarbij het individu in een soort gevoelloosheid terechtkomt. In de behandeling gaat het om het ontdooien van zulke primitieve toestanden. Door het korte bestek van de reactie konden deze weinig uitgewerkte concepten echter niet anders dan de toehoorder op zijn honger laten. Ik vond dit een wat gemiste kans.

Het leek stilaan een symposium van concepten te worden want ook Ladan ging in zijn gewaardeerde lezing in op enkele begrippen. Vanuit recent ontwikkelingsonderzoek schoof hij het concept 'onbewuste fantasie' als te ambigu opzij ten gunste van relatiepatronen die zijn opgeslagen in het impliciete geheugen. Zij zijn de neerslag van reële interacties met belangrijke anderen en vormen veranderende patronen in het gehechtheidssysteem. Maar ook volledig in fantasie ontstane relatiepatronen kunnen in het impliciete geheugen worden opgeslagen en van daaruit hun invloed laten gelden. Deze patronen kunnen slechts in afgeleide vorm worden gekend op basis van wat de analysant zegt of wat de analyticus zelf voelt. Het is diens taak om gevoelens minder diffuus te maken en de analysant te helpen bij het betreden van zijn afgesloten kinderkamer van relatiepatronen. Mentaliseren houdt in dat gedrag niet zo maar uit de lucht komt

vallen en niet gezien wordt als louter een reactie op uiterlijke gebeurtenissen, maar verklaarbaar is vanuit een innerlijke wereld van opvattingen. Mentaliseren is niet onze meest geliefde bezigheid. Het is een broze verworvenheid die het aanvaarden van een fundamentele eenzaamheid vergt en ons de narcistische krenking bezorgt van het afstand doen van het primaat van de eigen innerlijke wereld. Volgens Ladan ligt de aantrekkelijkheid van macht daarom in het betekenisloos en machteloos maken van de innerlijke wereld van de ander. Analyse vraagt echter een zekere zelfverloochening, het niet uitoefenen van macht en het creëren van een lege ruimte die door analyserend en analytisch gevuld kan worden. In relaties zijn we steeds bezig met het creëren van illusies, want de innerlijke wereld van de ander is nooit rechtstreeks toegankelijk. In de repliek van Dirx kwam het experiment met de korte reacties het best tot zijn recht. Dirx focuste op de vraag of er met mentalisatie wel sprake is van iets nieuws, dan wel of de grote vlucht ervan in de psychoanalyse erop terug te voeren is dat de term aantrekkelijker lijkt binnen het actuele debat van brein en geest. In de discussie achteraf werd even gejongleerd met weer andere concepten en daar heb ik het wat moeilijk mee. Steeds nieuwe concepten met wisselende inhouden lijken soms meer te verduisteren dan ze verlichten. Veel liever had ik gezien dat de discussie zich richtte op het verhelderen van mentalisatie als het concept.

Nicolai in haar lezing en Kessler in haar reactie focusten op relaties binnen gezin-

nen zonder vader of met twee moeders.

De vroegere ongerustheid van therapeuten rond anders samengestelde gezinnen is intussen verstomd. Kinderen uit deze gezinnen kennen een normale ontwikkeling, wat tot de conclusie leidt dat de sekse van ouders niet uitmaakt. Wat telt is of de ouders hun eigen triangulatie voorbij zijn. Niet de reële vader is van belang maar de gementaliseerde vader in de geest van moeder als bron van identificatie. Deze vaderfiguur heeft daarbij een andere rol, activeert een ander biologisch systeem bij het kind en brengt andere manieren van affectregulatie aan.

Dohmen sloot de dag af met een gedreven filosofische lezing over autonomie en verbondenheid. Met schilderijen van Hopper als illustratie van de betekenisloosheid en onverschilligheid van de mens voor zichzelf richtte Dohmen zijn cultuurkritische bedenkingen op het moreel nihilisme en lanceerde hij zijn ethiek van de levenskunst waarvoor hij erg leunde op het werk van Foucault. «Levenskunst» staat hier niet voor een kunst of een vak maar betreft de zorg voor zichzelf, een praktische wijsheid die verworven wordt met vallen en opstaan. Bij een jubileum horen felicitaties en de hoop dat er nog vele jaren mogen volgen. De symposiumformule hoeft niet te worden veranderd maar er kan misschien wel gementaliseerd worden rond een nauwere relatie tussen psychoanalytisch Nederland en België (Vlaanderen). Er is tenslotte meer dat ons bindt dan ons scheidt.